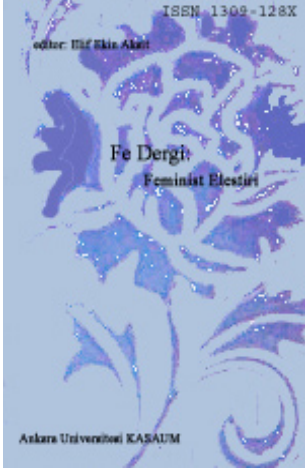

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 10, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Politikalarının
Feminist Kökenleri**

Gamze Yıldız Şeren Kurular

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 1 Haziran 2018

DOI: 10.1501/Fe0001_0000000199

Bu makaleyi alıntılanmak için: Gamze Yıldız Şeren Kurular, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Politikalarının Feminist Kökenleri,” *Fe Dergi* 10, no. 1 (2018), 94-108.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/19_8.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Politikalarının Feminist Kökenleri¹

Gamze Yıldız Şeren Kurular *

Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının altında süregelen bir baskı ile tarih boyu yüz yüze kalmış kadınların hak arayış mücadeleleri yüzyıllar sürmüştür ve bu çabaların ürünleri geç de olsa alınmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda ilk olarak Avustralya'da uygulanan Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB) de bu verilen mücadelelerin yirminci yüzyılda alınmış bir çıktısıdır. Kamu harcamalarının kadın ve erkeği eşit etkilemediğinin anlaşılması, kadınların kamusal ihtiyaçlarının farklılık arz etmesi, bilhassa çocuk bakım yükümlülükleri ve hane içi adaletsiz iş bölümü gibi hususlar kadınlara duyarlı kamusal politikaların gerek ulusal gerek yerel düzeyde uygulanmasının önemine işaret etmektedir. Kadın haklarının gerçekleşmesi noktasında kamu politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektif kazanması toplumsal cinsiyet eşitliği için oldukça önemli bir adımdır. TCDB, dünyada pek çok ülkede kendisine uygulama alanı bulmuş olmakla beraber kadın haklarının gerçekleşmesi noktasında kadın mücadelesinin dün olduğu gibi bugün de devam etmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu makalede ise bütçe politikalarına toplumsal cinsiyet perspektifini kazandırmayı gaye edinen toplumsal cinsiyete duyarlı kamu politikalarının arka planını tarihsel bir perspektiften ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Kadın Hareketleri, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kamu Politikaları, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Bütçe Politikaları

Feminist Origins of Gender Responsive Budget Policies

Women incurring with an ongoing pressure under the gender stereotypes and struggle for women's rights has been taking centuries. The products of these efforts have begun to be taken, even if it is late. Gender Sensitive Budgeting which first implemented in Austria in the 1990s, is an output of these challenges in the 20th century. Understanding that public spending does not equally affect women and men, particularly childcare obligations and household division of labor shows that the importance of implementation gender responsive fiscal policies to women at national and local level. To gain a perspective on gender sensitive public policies is a very important phase for gender equality. Gender responsive budgeting has found its application area in many countries around the world today but it is thought that the women's struggle must continue today as it is for the realization of women's rights. In this article, it is aimed to reveal the background of gender sensitive fiscal policies, which aims to provide a gender perspective to budget policies from a historical perspective.

Keywords: Feminism, Women's Rights Movement, Gender Responsive Fiscal Policy, Gender Responsive Budget, Budget Policy

Giriş

Toplumsal cinsiyetin bütçe politikalarına entegre edilişi, kadın haklarının elde edilmesi için verilen mücadelenin günümüze yansımalarıdır. Bu hak arayışı ise yirmi birinci yüzyıl dünyasında halen devam etmektedir.

Kadına pozitif ayrımcılık tanımayı elzem kılan bir maliye politikası aracı olarak Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB), temellerini feminizmin sesini ilk yükselttiği on sekizinci yüzyıldan almaktadır. Ancak dünyada kadınların hak arayışı ve mücadeleleri daha da eski yıllara dayanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet unsurlarının bütçe politikalarına entegre edilmesinin kökenleri hiç kuşkusuz derin bir birikimin omuzlarında yükselmiştir. Bu makalede kamu politikalarına kadının dahil olma süreci; toplumsal

¹Namık Kemal Üniversitesi Değirmenaltı Yerleşkesi İİBF Maliye

cinsiyet eşitsizliğinin kökenleri bağlamında kadın hareketleri penceresinden açıklanmaya çalışılacaktır. Makalenin ana varış noktası ise feminist mücadelenin TCDB'nin gelişimine zemin hazırladığı hususudur.

1. Kadın Hareketleri, Kamusal Talepler ve Feminizm Üçgeninde TCDB'ye Giden Yol

Makalenin bu bölümü 3 ana kısımda incelenmiştir. Buna göre kadın hareketleri On Dokuzuncu yüzyıl öncesi ve sonrası olarak iki kısma ayrılmıştır. Son kısımda ise TCDB'ye zemin hazırlayan 2.dalga feminizmden hareketle küresel gelişmelere yer verilerek tarihsel bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır.

1.1. On Dokuzuncu Yüzyıl Öncesi Kadın Hareketleri ve Kamusal Talepler

Kadının yüzyıllar evvelinden ikincil planda kalması adına mitoslar yaratılmış, cinsel tabular sosyal tabuların arkasına gizlenmiştir. Buna rağmen kadın hakları gün be gün ilerleme kaydetmiştir (Bensadon 1994, 11). İdeolojisini on sekizinci yüzyılda belirleyen kadın hak taleplerinin temeli Rönesans'a dek uzanmaktadır. Örneğin, Rönesans'ta kilise ve krallığın kadınlara olan baskılarının artması karşısında Christine de Pisan mücadele etmiş kadınlardan en ünlüsüdür. Pisan, bilhassa kızların eğitiminin önemi ve toplumun barış içinde yaşaması hususları üzerinde durmuştur (Michel 1993, 26-34).

Kadın hak taleplerinde, 1789 Fransız İhtilali ve bu dönemde yayımlanan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi* yaşanan dönüşüme dair en somut örneklerden olmuştur. Toplumun özgürleşerek, geleneksel yaşam tarzından kopup, siyasal ve ekonomik dönüşümlerin söz konusu olduğu on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca kadın hareketi ideolojisini feminizm olarak belirlemiştir. Kadınlar toplumda kendilerine yüklenen rollere ve yaşam tarzına bir başkaldırı süreci başlatmışlardır (Çakır 2013, 55).

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi kadınlara karşı "suskun" olsa da bu dönemde başta Marquis de Condorcet gibi devrimciler, kadınların da oy hakkı olmasını ve herkesin eşit haklara sahip olmasını savunmuştur (Bock 2004, 52). Kadının yalnız aile içerisinde değil siyasal topluluk içerisindeki konumunun sorgulanması açısından Fransız Devrimi kadının sivil bir oyuncu olacağını gündeme getirmiş (Sledziwski 2005, 39), bununla beraber kadınların haklarını elde edebilmek adına örgütlenmeleri ve kitlesel hareket etmeleri gerektiğini de göstermiştir (Arat 2010, 12).

Olympe de Gouges, 1791 senesinde ulusal meclise sunulan bildirmede şu unsurları savunmuştur (Gouges 1791, 186-188):

- Özgürlük ve adaletin herkesin hakkıdır
- Yasaların herkes için eşittir
- Savunma ve idari harcamaların finansmanında erkek ve kadınlardan eşit katkı talep edilmektedir. O halde kadınlar da memurluk ve diğer mesleklere katılmalıdır
- Vergilerin zorunlu olup olmadığının kararı kadın/erkek yurttaşlar ya da temsilciler aracılığıyla verilmelidir
- Kamu harcamalarına erkeklerle eşit olarak katılan kadınlar kamu makamlarından bilgi alma hakkına sahiptir
- Mülkiyet her iki cinsin de hakkıdır

1792 senesinde yayımlanan *Kadın Haklarının Gerekçelenilmesi* ise Mary Wollstonecraft (2012) tarafından kaleme alınmış olan ilk feminist metinlerden birisidir. Bu metin, kadın hareketlerinin felsefi temellerinde de önemli bir rol oynamıştır. Wollstonecraft eserinde bilgi ve erdem yayılabilmesi adına kadının eğitiminin önemine dikkati çekmiştir. Kadınların yanlış eğitilmesinin, onları boş beceriler öğrenmeye sevk ettiğini dolayısıyla en iyi eğitimin "bireyi bağımsız kılacak erdemleri kazandıracak eğitim" olduğunu ifade etmiştir.

Bu dönem içerisinde kadınların kamusal hak talepleri eğitim hakkı, oy hakkı, mülkiyet hakkı, yasalar önünde eşit olma hakkı etrafında şekillenmiştir. Sanayi devrimi sonrasında ise kadının konumunda meydana gelen değişimler kadınların kamusal hak taleplerinin sınırlarının genişlemesine yol açmıştır. Bu dönemdeki feminist taleplerin yöneldiği adres ise kamusal alanı düzenleyen ve denetleyen "devlet" olmuştur (Mies 2011, 63).

1.2. On Dokuzuncu Yüzyıl Sonrasında Kadın Hareketleri, Birinci Dalga Feminizm ve Kamusal Talepler

Kadının eş ve anne konumu on yedinci ve on sekizinci yüzyıl boyunca neredeyse evrenseldir. Ancak Sanayi Devrimi, işyeri ve evi birbirinden ayırmıştır. Küçük ev sanayinin çökmesi ve makineleşme ise işin kamusal ve evin özel hayatını birbirinden ayırmıştır (Donovan 2014, 25). Kadın, on dokuzuncu yüzyılda işçi olarak oldukça önem kazanmıştır. Ancak kadının bir işçi olarak dışarıda çalışması, annelik ve hane içi sorumlulukların diğer işlerden öncelikli olduğu varsayımının bir yansıması olarak kadınların vasıfsız ve düşük ücretli işlerde kümelenmesiyle neticelenmiştir (Scott 2005, 375-375).

1840 senesinde Londra’da esaretin kaldırılması ile ilgili kongreye Amerikalı kadın delegeler alınmamıştır. Bunun üzerine Seneca Falls’da, Grimke kardeşler, Elizabeth Candy Stanton ve Lucrecia Mott tarafından “Seneca Falls İlk Kadın Hakları Konvansiyonu” (1847) düzenlenmiştir. Konvansiyonda sunulan bildirmede aşağıda yer alan unsurlar savunulmuştur;²

- Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiği
- Kadının eş tahakkümü altında bulunduğu
- Evli bir kadının medeni hukuk önünde “ölü” olduğu

Bunun sonrasında ABD’de kadınların oy hakkı mücadelesi başlamıştır (Michel 1993, 63, Bensadon 1994, 49, Declaration of Sentiments 1848). Genel olarak On dokuzuncu yüzyıldan itibaren kamusal hak talepleri; oy hakkı, çalışma hayatına katılım ve eşitlik, eğitim, evlilik, boşanma, miras ve velayet hususlarında, erkeklerle eşit haklar elde etmek etrafında şekillenmiştir.

Kadın hareketleri ve kazanımları her ülkede farklı bir seyir izlemiştir. Bu durum; ülkelerin mevcut siyasi konjonktür, kültür, erkek hareketi ve anayasa ile ilgili mevzularından kaynaklanmıştır (Bock 2004, 151). Örneğin; Batı’da kadınlar eğitim hakkı, yurttaşlık hakkı, annelik tercihi hakkı gibi insan haklarını kazanmak adına bir buçuk yüzyıldan fazla bir süre beklemiştir. Amerika’da Bağımsızlık Savaşı sonrasında oy hakkı için mücadele edilmiş, 1840 senesinde oy hakkı kölelik karşıtı hareketle birleşerek tekrardan bir mücadele başlamış, çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. On dokuzuncu yüzyıl sonunda da 36 eyalette oy hakkı dernekleri kurulmuş, tüm kadınlara oy hakkı tanıyan yasa değişikliği 1920 senesinde yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde Almanya ve İngiltere’de de oy hakkı için mücadeleler sürdürülmüştür. İngiliz kadınlar J.S.Mill³, Alman kadınlar ise Auguste Bebel tarafından desteklenmiştir. Fransa’da seçme ve seçilme hakkının kısıtlamasız kabulü 2.Dünya Savaşı’nın sonunda gerçekleşmiştir (Badinter 1992, 165-166). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde ise kadınlar devrim öncesinde sosyal haklar ve eşitlik adına mücadele vermiş, 1907 senesinde kadınların doğum öncesinde ve sonrasında ağır koşullarda çalıştırılmaması için Alexandra Kollantai tarafından bir klüp kurulmuştur (Kayhan 1999, 27). 1917 Bolşevik Devrimi sonrası Sovyetler birliğinde devrimde mücadele eden kadınlar için gerek yasa gerek uygulamada mühim adımlar atılmış, ev işlerinin toplumsallaşmasının kadının özgürleşmesinin en önemli unsuru olmasından hareketle kolektif mutfak, yuva ve kreşler açılmıştır. Ancak kadın lehine uygulamalar Stalin döneminde kalkmıştır (Çakır 2008, 187).

İngiltere’de Emmeline Pankhurst ve kızları, oy hakkı taleplerinin karşılıksız kalması üzerine kamusal ve özel alanlara zarar verme amaçlı bir eylem kampanyası başlatmıştır. Ancak mücadele eden kadınlar tutuklanmış, hapse girmiş ve açlık grevlerine başlamışlardır. İngiltere’de kadınlara oy hakkı ilk olarak 1918 senesinde yalnız 30 yaş üzeri ve mülkiyet sahibi olanlara tanınırken, 1928 senesinde bu kısıtlamalar da kaldırılmıştır. İngiltere’de kadın haklarına dair yürütülmüş kampanyalar sonucunda orta sınıf kadınlar on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru örgütlü bir biçimde seslerini duyurabilmiştir. Böylece orta ve yükseköğretime kabul edilmiş, kimi mesleklere girebilmiş, evli kadınlar kendi mülkiyetlerine sahip olabilmıştır (Davis 2006, 40-43).

On dokuzuncu yüzyılda, feminist mücadelenin en önemli kazanımlarından birisi kadınların her düzeyde eğitim kurumlarına alınması olmuştur. Örneğin Fransa’da feministler orta öğrenime kız çocukların devam edebilmesini sağlamak adına büyük mücadele vermişlerdir (Michel 1993, 65). Fransa’da kadın hareketi 1789’dan itibaren hep var olmuştur. Verilen mücadeleler sonrasında; sendikal hakların kazanımı mümkün olmuş, vatandaşlık hakları alınmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayan kimi yasa değişiklikleri hayata geçmiştir. 1980’li yıllarda iş yaşamında eşitlik, kız ve erkek çocuklara eğitimde fırsat eşitliği, boşanmış kadınlara yönelik sosyal güvenlik önlemleri, kürtaj hakkı, kadın araştırmaları adına üniversitelerde kadro açılması gibi pek çok kazanım elde edilmiştir (Sirkis 1994, 45-49).

Özetle kadın hareketi; İngiltere’de orta sınıf önderliğinde “sufraj hareketi”, Fransa ve Almanya’da işçi sınıfı kadın mücadelesi, ABD de kölelik karşıtı mücadeleyle birleşmiştir (Çakır 2013, 57). Görüldüğü gibi bu mücadele; her ülkede farklı şekillerde ortaya çıkmış, farklı noktalardan hareket etmiş ancak ortak bir amaç olan eşitlik ve özgürlük için mücadele etmiştir. Bu kazanımların kadınların bağımlı konumunu değiştirmemesi, On dokuzuncu yüzyılda kadın hareketinin başarısız bulunmasına yol açmıştır. Ancak bu dönemde evli kadının statüsünde olumlu gelişmeler (mal varlığını koruyabilme, velayet ve boşanma gibi) yaşanmış, oy kullanma hakkı kazanılmış, kadınların yükseköğretime ve kimi mesleklere girmesi önündeki engeller kalkmıştır. Bu sebeple kadının insan haklarının söz konusu dönem için gelişim gösterdiğini ifade etmek gerekir (Donovan 2014, 65-66).

1.2.1. İkinci ve Üçüncü Dalga Feminizm, Kamusal Talepler

Yirminci yüzyılın başından itibaren İngiltere, Fransa ve Almanya’da kadının hukuki konumunda yavaş da olsa ilerleme kaydedilmeye başlanmıştır (Bensadon 1994, 62). Ancak kadınların eşit bir vatandaş olması ve oy hakkını kazanması kadın eşitsizliği sorununu tam olarak çözmemiş, çoğu kadın için ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasi açılardan aşağı statüde olmaları bir sorun olmaya devam etmiştir. Bu durum 1960’larda kadınları daha kapsamlı değişiklikler adına (ayrımcı yasaların ve istihdam önündeki engellerin kaldırılması gibi) hareket etmeye zorlamıştır (Hekman 2006, 91).

1920’de Amerika’da oy kullanma hakkının Tennessee eyaletince onaylanması pek çok feminist ve tarihçiye göre 1.dalga feminizmin sonu sayılsa da feminizm 1920’de yok olup 1960’larda dirilen bir yapı olmamıştır. Bu dönemde feminist kuram daha yavaş gelişmiş ve geçmişteki kuramlar pratiğe geçiş yapmıştır (Donovan 2014, 123). Birinci dalga feminizm olarak da adlandırılan on dokuzuncu yüzyılda kamusal talepler eşit haklar üzerine kurulmuştur (eşit oy hakkı, çalışma hakkı gibi). Yirminci yüzyıla gelindiğinde (İkinci dalga feminizm) adaletsizlik kategorisi sınıf, cinsellik, milliyet ve ırk unsurlarına da yer vermiştir. Bu bağlamda adalet kavramı; kadına karşı şiddet, ev işi, doğum kontrolü, cinsellik ve üreme olarak genişletilerek, dönüştürücü politikalar benimsemiştir (Fraser 2009, 9).

2.Dalga feminizmin kurucularından kabul edilen Betty Friedan (1979) “Kadınlığın Gizemi” (*The Feminine Mystique*) adlı kitabında Amerika’da yirminci yüzyıl ortalarında banliyölerde yaşayan kadınların sorunlarına ışık tutmuştur. 1960’lı yıllarda Amerikalı kadınların mutsuzluğuna ve genel durumuna dair oldukça güçlü gözlemlerin yer aldığı kitapta ev işi-çocuk-eş üçgenine sıkışmaları neticesinde kadınların kimliklerini kaybettiği vurgusu yapılmıştır. Kadınların söz konusu durumdan kurtuluşu adına kendileri için bir şey yapmaları, yarı zamanlı da olsa, ücretli veyahut ücretsiz bir işte çalışmaları, bir yeteneklerini geliştirmeleri kısacası ev dışında kendilerine bir hayat kurmaları, ev işlerine de gerekenden fazla zaman ayırmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Eisenstein’e (1997, 140) göre bu yeni koşullarda kadın hem ücretsiz ev işini hem de ücretli işi yapmaktadır. Bu durum kadının konumunda çelişki yaratarak yeni bir bilinç formunu oluşturmuştur. Bilhassa 1980’li yıllar sonrasında özelleştirme ve serbestleştirme politikaları üretim sürecini taşeronlaştırmış, geçici ve yarı zamanlı işleri artırmış, işgücü piyasasını esneklemiştir. Geliri düşen hanelerde kadınların ücretli işlere katılımı, aile ve iş yaşamı uyumlaştırma tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Kadın ve erkeğin hane içi işbölümü kadın aleyhine bir seyir izleyerek ataerkil ön kabuller tarafından sınırlandırılmıştır (Akduran 2012, 89-90).

1970’lerin başından itibaren feminist hareket kadının konumunu düzeltebilmek adına toplumun ekonomik, hukuki, siyasi yapılarının ötesini görmeye çalışmıştır. Bu hareketin temel unsuru ise kadının üretilen rolünün analizi olmuştur (Hekman 2006, 92-93). 1970’li yıllarda Avrupalı kadınlar kendi bedenleri üzerinde tasarruf sahibi olabilmek adına örgütlenmiş ve kitlesel kampanyalar yürütmüşlerdir. Örneğin Fransa’da 1975 senesinde kürtaajın yasallaşması sağlanmış, mecliste eşit hakları güvence altına alan kimi yasalar kabul edilmiştir (Arat 2010, 78). Üçüncü dalga feministler ise tüm kadınların ortak deneyimleri paylaştığına yönelik evrenselci iddiayı reddetmişlerdir (Snyder 2008, 183-184). Temel özelliği çeşitlilik ve değişim olan üçüncü dalga feministler kadınların sosyal, ekonomik, politik ve kültürel farklılıklarının yanı sıra cinsel tercih farklılıklarına da açık bir yaklaşım benimsemişlerdir (Tong 2009, 284-287).

1.3. Kadın Hareketlerinin Bütçelere Yansımalarının Arka Planı: Uluslararası Gelişmeler, Dünya Kadın Konferansları ve Taahhütler

Dünyada kadın hareketleri on sekizinci yüzyılda kökenlerini bulmuştur. Yirminci yüzyılda ise kadınlar örgüt, uluslararası yapılanma ve gruplar üretmiştir (Davaz 2014, 23). Böylece deneyimlerinin toplumsallaşması ve politikleşmesi sürecine geçiş yapılmıştır (Mies 2011, 71). Örneğin Türkiye’de 1980’li yıllarda daha çok bilinç

yükseltme toplantılarında ortaya çıkmış feminist politika önerileri 1990'lı yıllarda kurumsallaşmış ve kamu politikalarında ana akımlaşma süreci başlamıştır (Timisi ve Gevrek 2014, 38). 1990'lı yıllarda bilinç yükseltme gruplarının etkisi, Türkiye'de kadına yönelik şiddetle ilgili duyarlılık artışına paralel sokak eylemleri başlamış ve kadın danışma merkezleri, sığınaklar açılmıştır. Kadın hareketinin kurumsallaşmasının arka planında Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin yükümlülüğü, BM zirveler zinciri ve siyasi konjonktürün elverişliliği gibi faktörler söz konusudur (Işık 2014, 59).

1970 ve 1980'li yıllarda kadın tarihi; kadının kamusal alanda daha evvel gerçekleşmemiş bir görünürlük kazanması ve kimi başarılar elde etmesine sahne olmuştur. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve ataerki devam etse de bilhassa beyaz, orta sınıf meslek sahibi kadınlara yönelik pek çok engel ortadan kalkmıştır. BM, kadın haklarının tüm dünyada insan hakkı kabul edileceğini açıklamıştır (Scott 2013, 216). TCDB farkındalığının belirleyicilerinin başında BM gelmektedir çünkü yardım programlarının temel bileşenlerinden birisi TCDB'nin yerel veya merkezi düzeyde yapımıdır (Şenesen ve diğerleri 2017, 8).

1970'lerde 2.dalga feminizmin de etkisiyle kadın sorunu küresel platformda yer almış ve BM bir dizi konferans düzenlemiştir. Bunlardan ilki 1975 senesinde Meksika'da, ikincisi 1980 senesinde Kopenhag'ta, üçüncüsü 1985 senesinde Naiorobi'de ve dördüncüsü 1995 senesinde Pekin'de gerçekleşmiştir. 1979 senesinde kabul edilen Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme⁴ (CEDAW) (UN Women) ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulanmasının önemli merkezi yöntemlerinden birisi haline gelmiştir (Greckol). Bu sözleşmeye taraf olmak kadına karşı her türlü ayrımcılık karşısında yasal düzenlemeler yaparak, mahkeme, enstitü gibi kurumlar kurmayı kabul etmek anlamını taşımaktadır (Akduran 2012, 143).

Kamusal alanda mücadele yürüten kadın grupları, STK'lar, bireyler ve akademisyenler TCDB girişimlerinin hayat bulması adına çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Ancak hükümetlerin adım atması için faaliyetlerinin yeterli olmaması üzerine taraf olunan uluslararası anlaşmaların gündeme getirilmesi yolu ile bu sürecin takipçisi olmaktadır. Bu anlaşmalar hiç kuşkusuz TCDB'nin uygulama alanı bulmasında bir güç ve motivasyon kaynağı olmaktadır. Bu noktada CEDAW; TCDB'yi savunuların bir dayanak noktasıdır (Akduran 2012, 142-143).

1975 Meksika Uluslararası kadın konferansı ile kadın sorunu, devlet politikalarının kontrolündeki kanallara akıtılmaya başlanmıştır. Bu konferans için hazırlanmış olan raporlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gösterir ilk resmi belgeler olmuştur (Mies 2011, 41-42). 4.Dünya Kadın Konferansı toplumsal cinsiyet eşitliği hususunda küresel gündemde önemli bir dönüm noktası olmuş ve 189 ülke tarafından Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda küresel bir politika belgesi olarak kabul edilmiştir (UN Women 2016). 4.Dünya Kadın Konferansında BM Pekin Platformunun bütçe karar alma mekanizmalarına cinsiyet perspektifinin entegre edilmesi adına çağrı yapması TCDB'ye kazandırmıştır (Sharp ve Broomhill 2002, 25, Beijing Declaration and Platform for Action 1995). Pekin Eylem Platformunda TCDB ile ilgili değinilen hususları şu şekilde sıralamak mümkündür (Beijing Declaration and Platform for Action 1995):

- Kadının sosyal, eğitim ve sağlıkla ilgili ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kamu harcamalarının tahsisini yeniden düzenlemek ve gerek kamuda gerek özel sektörde kadın işçi istihdamına yönelik ekonomik politikalar oluşturmak
- Kadın ve kız çocuklarının eğitimi için bütçe kaynakları tahsis etmek
- Yerel finansman ve toplumsal katılım ile sağlık hizmetlerinde fon bulmak adına yenilikçi yaklaşımlar geliştirilerek kadına özel sağlık ihtiyaçları için bütçe tahsisini artırmak
- Kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılması adına yürütülecek faaliyetlere bütçeden yeteri kaynak tahsisini sağlamak
- Toplumsal cinsiyeti, BM Sistemindeki tüm kuruluşların politikalarına, planlarına, programlarına ve bütçe faaliyetlerine entegre etmek
- Kadın-erkek eşitliği için yeterli finansmanı sağlamak

TCDB'ye dair önemli bir adım sayılabilecek 4.Dünya Kadın Konferansı'nda alınan kararlarda bütçe kaynaklarının kadının güçlenmesi adına tahsisine sıklıkla atıf yapılmıştır. Bununla beraber kadına yönelik strateji ve eylem planları geliştirilerek taahhütte bulunulmuştur (Beijing Declaration and Platform for Action 1995, 6). Pekin Eylem Platformu sonrasında TCDB; Fransa, İsveç, Norveç, İtalya, Hollanda, Uganda, Tanzanya gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde taahhüt edilmiştir.

Bin Yıl Kalkınma Hedefleri de bu noktada toplumsal cinsiyet hususunu bütçe metinlerine taşıyan süreçte bir aracı misyon üstlenmiştir. 2000 senesi Eylül ayında yapılmış Binyıl Zirvesi'nde BM Milenyum Deklarasyonu kabul edilmiş, zamana bağlı bir dizi hedef belirlenerek yeni bir küresel ortaklık adına taahhütte bulunulmuştur (UN Millennium Project). Bu doğrultuda sekiz hedef (Aşırı açlık ve yoksulluğu ortadan kaldırmak, evrensel temel eğitim alınmasını sağlamak, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesini teşvik etmek, çocuk ölümlerini azaltmak, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla savaşmak, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, kalkınma için küresel ortaklık geliştirmek, anne sağlığını iyileştirmek) belirlenmiştir (UN Millennium Project). Bu hedeflere ulaşılmasında ise TCDB'nin potansiyel bir rolü olduğu kabul edilmiştir (Sharp ve Elson 2008).

Uluslararası anlaşma ve uluslararası konferans hedeflerinde çerçevesi çizildiği üzere TCDB kadın haklarına yönelik taahhütlerden hükümetleri sorumlu tutmak adına geliştirilmiş bir araç olmuştur (Bakker 2002, 23). Bütçelerde toplumsal cinsiyete duyarlı kamu politikası üretme girişimleri de bu feminist politika içerisinde yükselerek ortaya çıkmış (Sharp ve Broomhill 2002, 25) ve ilk olarak Avustralya'da sonrasında da diğer bazı ülkelerde uygulanmıştır. Bu noktada Avustralya hiç şüphesiz TCDB girişimlerinde öncü rol oynamıştır ve 1990'larda bir dizi ülkede toplumsal cinsiyete duyarlı bir analiz geliştirilmesinde etkili olmuştur. 1985 senesinde cinsiyet uzmanları ve insan hakları komisyon üyelerinden oluşan bir heyetin Avustralya'ya ziyareti sonrasında TCDB Güney Afrika'da geliştirilmiş, 1996 senesinde Filipinler'de tanıtılan *Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma* girişiminin kavramsal çerçevesi de Avustralya TCDB uygulaması esas alınarak çizilmiştir. Ayrıca ulusal bütçelere toplumsal cinsiyeti entegre etme doğrultusunda Commonwealth Sekreterliği pilot projesi de Avustralya deneyiminden beslenmiştir (Sharp ve Broomhill 2002, 27-28).

TCDB'nin temelleri CEDAW ve Pekin Eylem Platformu gibi uluslararası anlaşmalarla/sözleşmelerle sağlaştırmış, toplumsal cinsiyet eşitliği adına devletin verdiği taahhütleri yerine getirmede TCDB kullanılmıştır (Feminamericas 2002, 2). 1980'lerin ortalarından bugüne birçok ülkede uygulanan TCDB, makroekonomi politikalarında ve politika yapımında önemli bir strateji olarak karşımıza çıkan, hakim maliye politikası için büyük bir değişimdir (Çağatay 2003, 15). Günümüzde TCDB farklı yönetim düzeylerinde pek çok ülkede kendisine uygulama alanı bulmuştur ve halen uygulama çalışmaları devam etmektedir.

2. Bütçeler Özelinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kamu Politikaları

Bir önceki bölümde TCDB'nin feminist kökenleri aranmıştır, bu bölümde ise TCDB ile ilgili temel kavramlar ve yöntemler açıklanacaktır. Bu kısmın son bölümünde de TCDB'nin kadınların hayatlarında ne gibi değişikliklere yol açabileceği hususunda kimi tartışmalar yürütülecektir.

2.1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kamu Politikaları

Makroekonomide tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve milli gelir için atılan adımlar bir toplumdaki kadını ve erkeği farklı etkilemektedir. Ancak maliye politikaları nadiren toplumsal cinsiyet etkilerini dikkate alır şekilde formüle edilmiştir (Stotsky 2007). Ev kadınlarının ev işlerine harcadığı süre, ücret karşılığı çalışılan süreye eşit olsa da (hatta fazla) çağdaş ekonomi bilimi ev içi emeği göz ardı etmektedir (Michel 1993, 7-9). Kadının ev içi emeğinin üretken sayılmaması, kadınların yaptıkları işlerin devlet istatistikleri nezdinde görülmemesine yol açmaktadır (Scott 2005, 397). Eksik istatistiklerden dolayı bütçelerde kadınların makro ekonomiye olan katkıları göz ardı edilmektedir. Ancak kadın ekonomiye işgücü sağlar ve bakım işlerini üstlenir, bunların ücretli ekonomi için hayati önem taşıyan etmenlerden olduğu açıktır (Elson 1998, 930). Bu noktada feminist ekonomi; ekonomi bilimindeki erkek egemen görüş ve cinsiyet körü bakış açısına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 1870 senesinde ilk feminist dalga ile başlayan feminist ekonomi çeşitli feminist kuramlardan, yeşil ekonomiden, sürdürülebilir kalkınma paradigmasından, refah ekonomisinden, çalışma ekonomisinden, Sosyalist/Marksist iktisattan etkilenmiştir. Feminist ekonominin uzun bir araştırma tarihi vardır ancak 1990'lardan itibaren ekonomi alanında önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak feminist iktisadın halen tek bir teorisi yoktur bununla beraber siyasi, sosyal, ekonomik alanda ortak bir amacı vardır; o da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır (Toğrul ve Memiş 2011, 5). Feminist iktisatçılara (Örneğin Diana Elson, Nilüfer Çağatay, Isabella Bakker) göre Keynesyen yaklaşım toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada daha fazla mali alan sunması sebebiyle daha önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Mali alan devletlere kamu açığı ve fazlasının nasıl yönetileceği, vergi ve harcama genel düzeylerinin ne olacağı noktasında kamu maliyesini yönetmede daha fazla takdir yetkisi vermektedir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek adına daha fazla hareket alanı doğmaktadır (Elson 2004, 3).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnız kadınlar için değil çocuklar ve erkekler için de maliyeti olduğu hususunda artan bir farkındalık söz konusudur ki kadınların ekonomik olarak güçlenmeleri insan kapasitesinin daha fazla gelişmesi, daha yüksek seviyede refah anlamına gelmektedir. Örneğin; Afrika'da tarımsal verimlilik üzerine yapılan araştırmada toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasının tarımsal verimi önemli ölçüde artırabileceği sonucuna varılmıştır (Kenya'da kadın çiftçiler erkek çiftçilerle aynı tarımsal girdi ve eğitim verildiğinde kadın çiftçiler tarafından üretimin %20'den fazla artırılacağı görülmüştür). İşgücü piyasalarında yapılan araştırmalar ise meslek ve ücretlerdeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kaldırılmasının sadece kadınların gelirini değil ulusal geliri de artıracığını göstermektedir (Latin Amerika'da işgücü piyasasındaki ayrımcılığın kaldırılması kadınların ücretini yaklaşık %50 artırmakla kalmamakta ulusal çıktıları da %5 artırmaktadır). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği gelecek nesillerin üretkenliğini de azaltmaktadır. Şöyle ki annelerin eğitim seviyesi çocukların okullaşma oranını artırırken, kadının ek gelir elde etmesi babaya nazaran hanedeki beslenme, sağlık, çocuk eğitimi üzerinde daha fazla pozitif etkiye sahiptir (Elson 2002, 24-25).

Kadınların erkeklere kıyasla üretken faaliyetlerde daha fazla yer alması bütçe faaliyetlerini de cinsiyet taraflı kılarak, bütçedeki değişikliklerden kimin etkilendiği noktasında adalet hususunu ön plana çıkarmaktadır (Budlender, Sharp ve Allen 1998, 24). Kamu politikalarının cinsiyet boyutunun olması ve bütçenin de kamu hizmetlerinin bir sipariş listesi olmasından mütevellit bütçe, farklı bir politika tasarımı eşliğinde cinsiyetler arası eşitsizliğin düzeltilmesinde bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Şenesen 2013, 98-101). Bu bağlamda cinsiyetin bütçede daha görünür kılınması ve makro ekonomik politikalara cinsiyetin dahil edilmesi bakımından maliye politikaları para politikalarından daha etkili olmaktadır (Budlender 1996, 2). Makro seviyede politikaların hayata geçirilmesinde işlevsel bir araç olan bütçeler aynı zamanda mikro düzeyde hayatlar üzerinde de etkili bir sonuca sahiptir (Akduran 2012, 95).

2.1.1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kamu Politikalarında En Somut Adım: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Girişimi

Gelecek dönemde yapılacak hizmetlere dair ayrılacak gider ve bunları finanse etmek adına kaynakları içeren bir mali yönetim aracı olan bütçeler (Altuğ 2004, 61) görünüşte cinsiyet nötr bir politika aracı olarak görünmektedir ki bütçelerde kadınlardan özel olarak bahsedilmediği gibi erkeklerden de özel olarak bahsedilmemektedir. Bu durum bütçenin cinsiyet nötr yapısından daha çok cinsiyet körlüğü olarak nitelendirilmektedir. Ulusal bütçeler hazırlanırken kadın ve erkeğin farklı toplumsal rolleri, sorumlulukları ve yetenekleri göz ardı edilmektedir (Elson 1998, 930). Bütçelerin oluşturulurken toplumsal cinsiyet hususunu göz ardı etmesi durumu ise toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha yerleşik bir hal almasına sebep olmaktadır. Örneğin sosyal harcamalar için yapılan harcamalarda kesintiye gidilmesi kadın ve kız çocukları üzerinde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Eğitim hususunda da benzer bir durum söz konusudur. Yapılacak kesintilerin eğitimi masraflı kılması sonucu çoğunlukla ilk olarak kız çocukları okuldan alınmaktadır. Bir diğer örnek tedavi edilen hasta başına yapılan harcamalarda meydana gelebilecek düşüşlerdir ki bakım hizmetlerinin kadınlar tarafından üstlenildiği göz önüne alındığı vakit bu politika kadınların vakit yükünü artırıcı bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla cinsiyete ayrılaştırılmış veriler, bütçenin cinsiyet duyarlılığının ortaya çıkması adına elzemdir çünkü bu verilerle kamu politikalarının kadınlar üzerindeki etkisi daha görünür kılınacaktır (Budlender, Sharp ve Allen 1998, 6). Bu noktada hükümetlerin ekonomik ve politik önceliklerini yansıtan kamu bütçeleri; eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve kamu kaynakları yolu ile bunlarla mücadele edecek önemli bir kamu eylem aracıdır. TCDB ise hükümeti, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği taahhütlerinden sorumlu tutmak için önemli bir seçenektir (Bakker 2006, 1).

TCDB kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temini adına oluşturulacak politikaların bütçeleme merkezine taşınmasını gaye edinen bir stratejidir ve bu doğrultuda devlet bütçeleri en önemli politika aracıdır (Klatzer 2012,9). Dolayısıyla TCDB; kamu bütçelerinin kadınlar-erkekler arasında farklı gruplar üzerindeki farklı etkilerinin bütçede analiz edilmesidir, bunun içindir ki TCDB; "*Hükümetin toplumsal cinsiyet taahhütlerini bütçe taahhütlerine dönüştürmesidir*" (Budlender, Sharp ve Allen 1998, 6). TCDB; kamu bütçeleri, politika ve programlarında farklı sosyal gruplardan bireylerin ihtiyaçlarının temel alınmasını sağlayan cinsiyet, etnik köken, sınıf, yoksulluk, konum ve yaştan dolayı ayrımcı tutumların ortaya çıktığı durumları göz önüne alan bir yaklaşımdır. Bir diğer tanımla TCDB girişimleri kadın ve erkek arasındaki gelir, karar alma gücü, hizmet ihtiyaçları, bakım için sosyal sorumluluklar gibi farklılıkların kamu harcaması ve kamu gelirlerine yansıtılması doğrultusunda bütçe politika ve süreçlerinde değerlendirme ve değişim stratejileridir. Kadınlar için ayrı bir bütçeyi ifade etmeyen TCDB kamu harcamalarının toplumsal cinsiyet perspektifinden yapılmasına olanak tanıyan bir yaklaşımdır.

2.1.1.1. Kamu Gelirleri

TCDB analizinin temelini kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin sınıflandırılması oluşturmaktadır. TCDB beyanı geliştirebilmek adına kamu gelir ve harcamalarının sınıflandırılması kavramsal bir perspektif sunmaktadır. Bu sınıflandırma sonrasında ise TCDB araçları ve geliştirilmiş analizler uygulamaya konulmaktadır (Budlender, Debbie ve Allen 1998, 57). TCDB girişimleri genellikle kamu harcamalarına odaklanmıştır. Dolayısıyla kamu geliri araçları; kamu gelirini artırma önlemlerinin cinsiyet üzerindeki olası etkilerinin iyi anlaşılmasını mümkün kılmalı ve kamu harcamalarının cinsiyet üzerindeki etkisinin de bir tamamlayıcısı olmalıdır (Hewitt 2001, 35). Güney Afrika ve Birleşik Krallık TCDB girişimlerinde kamu geliri aracını kullanan girişimlendendir ve bütçenin gelir tarafı ile toplumsal cinsiyet bağının kurulmasındaki farkındalığı artırmada önemli rol oynamıştır (Sharp 2003, 12).

Kamusal politikaların kadın ve erkeği farklı şekillerde etkilendiğini vergiler açısından bakıldığı vakit de görmek mümkündür, örneğin doğrudan vergiler daha çok erkekleri etkilerken dolaylı vergilerin etkisi kadınlar üzerinde daha çok görülmektedir. Benzer şekilde gıda ve çocuklarla ilgili gelir transferleri kadınlar üzerinde daha fazla etkide bulunurken gelir vergisi indirimleri erkekler üzerinde daha fazla etkide bulunmaktadır (Elson 2002, 16). Ancak hemen her toplumda erkekler tarafından daha fazla tüketimi sağlanan alkollü içecek ve sigara üzerindeki dolaylı vergiler de erkekleri daha fazla etkileyecek bir vergi türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Stotsky 2007). Toplumsal Cinsiyet etki analizi, politikaların kadın ve erkekler üzerindeki farklı etkilerini görünür kılmada yardımcı olmakta ve söz konusu süreç vergilerin cinsiyet eşitsizlikleri üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini değerlendirmeyi de kapsamaktadır. Örneğin yakıt vergisinde meydana gelecek bir değişiklik ulaşım erişiminde, istihdam olanaklarında, harcanabilir gelirden cinsiyet temelinde etkide bulunmaktadır. Bununla beraber vergi politikaları ilk olarak bireysel ve hane halkı seviyesinde gelirler üzerinde bir etkide bulunmakta ayrıca alım gücü üzerinde, kaynakların hane halkı arasında dağılımında, işgücü piyasası üzerinde ve uzun vadede kadın ve erkekler üzerinde etki göstermektedir (Himmelweit 2001, 63-64). Kamu gelirlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden şu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür (Hewitt 2001, 35-36):

Doğrudan Vergiler ve Dolaylı Vergiler: Gelir vergisi gibi doğrudan vergilerden erkekler, işgücünde daha fazla yer almaları, üst düzey pozisyonlarda bulunmaları ve yüksek gelir elde etmelerinden ötürü daha fazla etkilenmektedir. KDV gibi dolaylı vergiler ise ürün ve hizmete bağlı olmasından dolayı cinsiyet nötr görünse de gelirlerinin yüksek bir oranını tüketim mallarına harcayan böylece daha fazla vergi ödeyen insanları etkilemektedir. Bu doğrultuda ev tüketimine daha fazla katkıda bulunan yoksul kadınlar üzerinde verginin etkisi daha fazla olacaktır (Budlender ve Hewitt 2003, 102-104). Örneğin, satış vergilerinin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından satın alınan ürünlerde daha az olması örtülü bir cinsiyet taraflı yaklaşımdır (Stotsky 2006). Doğrudan vergilerin etkisi için vergi mükelleflerinin ayrıştırılmış verileri gerekirken, ayrıştırılmış tüketim verileri kadın ve erkek üzerindeki dolaylı vergilerin etkisinin analizinde kullanılabilir. Kadınlar toplam verginin büyük bir kısmını ödememekle beraber kadınlar üzerinde dolaylı vergilendirme yükü orantısızdır ve artış kaydetmektedir (Budlender, Sharp ve Allen 1998, 48, Austrian Development Cooperation 2009, 8).

Kullanıcı Harçları: Sosyal bütçenin yetersiz olması karşısında pek çok ülkenin sosyal hizmetlerin sunumunda getirmiş olduğu kullanıcı ücretleri çeşitli ve karmaşık olmasının yanı sıra nadiren cinsiyet nötrdür, teorik yorumlar ve ampirik kanıtlara göre kullanıcı harçları genellikle cinsiyet eşitsizliğini daha da ağırlaştırmaktadır. Sosyal bütçeleri tamamlayıcı potansiyeli sınırlı olan kullanıcı harçları; bilhassa kadın ve kız çocukları ya da yoksul insanların söz konusu hizmetleri kullanmalarında bir azalışa sebebiyet vermektedir (Vandemoortele 2001, 57). 1980'lerden günümüze çok sayıda ülkenin çeşitli formlarda uyguladığı kullanıcı harçları birçok gelişmekte olan ülkede (GOÜ) temel sosyal hizmetlerin finansmanında yaygın olarak kullanılmaktadır (Hewitt 2001, 36).

Toplumsal Cinsiyete Ayrıştırılmış Kamu Borç Analizi gelecekteki borç yükünün kadın ve erkekler arasında nasıl karşılanacağı sorusuna cevap arayan analizdir. Ancak kamu borcunun kadın ve erkek üzerindeki farklı etkilerinin tahmini oldukça zor bir yöntemdir (Austrian Development Cooperation 2009, 8).

2.1.1.2. Kamu Harcamaları

Bütçelerin cinsiyet perspektifinden analizi adına feminist iktisatçılar⁵ Avusturya ve Güney Afrika'daki tecrübelerden yola çıkarak bir dizi araçlar geliştirmişlerdir. Bu araçlar; TCDB uygulamalarının itici gücü olmuş kamu bütçelerinin incelenmesinde toplumsal cinsiyet eşitliğini savunanlar tarafından uygulanmıştır (UNIFEM). Kamu harcamalarını analiz eden araçlar farklı ülkelerde TCDB analizini yapma sürecinde geliştirilmiştir

(Budlender, Sharp ve Allen 1998, 37). TCDB'nin annesi olarak görülen (Stotsky 2016), Diane Elson, bütçelerin toplumsal cinsiyete duyarlılık analizi için araçları şu şekilde sınıflandırmaktadır (Elson 2002, 15-20):

**Toplumsal Cinsiyet Farkındalıklı Politika Değerlendirme*: Analitik bir yaklaşımdır. Programların toplumsal cinsiyet açısından nötr olup olmadığını inceler, bununla beraber hangi politikaların ve kaynak dağılımının cinsiyet eşitsizliğini artıracığı ya da azaltacağı sorusunu sormayı amaç edinmektedir.

**Toplumsal Cinsiyete Göre Ayrıştırılmış Faydalanıcı Değerlendirmeler*: Sunulan hizmetlerin, kullanıcıların ihtiyaçlarına ne kadar cevap verebildiğini görebilmek adına fiili ve potansiyel yararlanıcıların görüşlerini dikkate alan bir araçtır. Faydalanıcı değerlendirmelerin en iyi uygulama şekli nitel görüşmeler ve odak grup yöntemlerinin kullanılmasıdır (Elson 2002, 15).

**Toplumsal Cinsiyete Ayrıştırılmış Kamu Harcama Sıklığı Analizi* (Budlender, Sharp ve Allen, 37): Belli bir program için, genelde hane halkı araştırmalarından elde edilen verilerle kadın-erkek, kız-oğlan çocuk arasındaki gibi farklı demografik gruplarda harcamaların dağılımını ortaya çıkarmak adına kamu harcamalarını karşılaştırmaktadır. Harcama sıklığı analiziyle kamu hizmetlerinin belirli bir bölgeye, kadınlara ya da yoksullara ne kadar ulaştığının belirlenmesi mümkündür (Alexander ve Baden 2000, 6) ancak analiz sorunların belirlenmesinde faydalı olmakla beraber çözüm sunma noktasında kullanışlı değildir (Demery 2001, 51-54).

**Zaman Kullanımında Bütçe Etkisinin Toplumsal Cinsiyete Ayrıştırılmış Analizi*: Ulusal bütçe ve hane halkının zamanı kullanma yolu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Ev içi emeğin boyutunu ortaya koymak için kullanılmaktadır.

**Orta Vadeli Ekonomi Politikası Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Duyarlılığı*: Bu yöntemde gelecekteki bütçelere yön vermek amacıyla orta vadeli ekonomik çerçeve kapsamında ekonomik modellere cinsiyet göstergeleri dahil edilmektedir. Bu modeller yüksek seviyede model kurma becerisi ve ayrıntılı ekonomik verilere erişimi gerektirmektedir (Budlender, Sharp ve Allen 1998, 50).

**Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçe Beyanı*: Bu analiz; hükümetin cinsiyet eşitliği hedefleri ile ilgili verdiği bir hesap verilebilirlik raporudur. Bu, kadınlar için ayrı bir bütçe anlamına gelmemekte, aksine kadınlar üzerindeki etkilerine göre harcamaları ayırtmaya çalışmaktadır. Bütçe bildirimiyile politikaların toplumsal cinsiyet körlüğü azalır, toplumsal cinsiyete özgü veriler üretilir, belirli bütçe politikaları üzerinde tartışabilmek adına faydalı bir kaynak sağlar bununla beraber bütçenin gelir tarafını dikkate almaması, hangi harcamalarda ne kadar kesintiye gidileceğine dair bütçe politikasının genel tasarımı hakkında çözüm üretmemesi gibi hususlar ise aracın zayıf yönleridir (Elson 2002, 17-18).

2.2. TCDB'nin Kadın Sorunsalına Katkıları Üzerine Düşünceler

Etkin bir TCDB politikası ile kadın sorunsalına pek çok açıdan çözüm üretmek/katkıda bulunmak mümkün olabilir. Buna göre TCDB'nin kadın sorunsalına katkıları literatürde genel olarak şu şekilde yer almaktadır:

· Toplumsal cinsiyet eşitliği girişimlerine finansman olanağı sağlar. Toplumsal cinsiyetle ilişkili STK'ların finansmanında ve kamuda toplumsal cinsiyete dair kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesinde bir siyasi irade ortaya koyar (UN Women 2014, 29).

· Bütçenin; insani gelişme ve kadınların güçlenmesi adına yapacağı katkıyı artırır (Elson 1999, 3).

· Kadın-erkek arasındaki gelir ve servetin adil dağılımın üzerine inşa edilmektedir (Budlender, Sharp ve Allen 1998, 32).

· Katılımcı unsurları içeren sistemli bir TCDB uygulaması vasıtasıyla demokrasinin kalitesini artırmak mümkündür.

· Hedeflenen programların da ötesine geçerek tüm program ve kaynak dağılımlarında cinsiyetin etkisine dair kadın ve kızlar için farkındalığı artırıcı bir misyon yüklenir. Böylece bütçenin kadınlar ve erkekler üzerindeki etkisi kadar farklı sosyoekonomik sınıflar, cinsiyet, etnisite, yaş vs. üzerindeki etkisini de ortaya koymaktadır (Sharp ve Broomhill 2002, 26).

· Yalnızca kadınlara değil uygulayacağı eş zamanlı programlar vasıtasıyla marjinal gruplar, engelliler, göçmenler, kırsal nüfus gibi belirli dışlanmış gruplara yönelik öneriler sunabilir (UN Women 2014, 28).

· Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanabilir, kadına haklarının kazandırılması yolunda bir adım atılabilir (Klatzer 2012, 12-15).

· Sosyal adalete katkıda bulunur (Bakker 2002, 4).

Bu sayılanlar literatürde sıklıkla karşılaşılabilecek hemen her rapor ve makalede yer alan ifadelerin bir bütünüdür. Fakat unutulmamalıdır ki TCDB, kadın sorununu çözebilecek sihirli bir değnek de değildir. TCDB kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin temini adına oluşturulacak politikaların bütçelemenin merkezine taşınmasını gaye edinen bir stratejidir ve bu doğrultuda devlet bütçeleri en önemli politika aracıdır (Klatzer 2012, 9). Ancak feminizmin ana gayesi olan “kadının kurtuluşu” sorununa tam anlamıyla çözüm ürettiğini söylemek güçtür. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütçelere yansıtılmasındaki kısıtlar ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam kavranamaması, sürdürülebilirlik ve kurumsallaşma sorunları politikanın uygulama etkinliğini sınırlamaktadır. Bunun yanı sıra TCDB ataerkil ilişkilerde kadının geleneksel rollerinde bir değişim yaratmamaktadır ancak bu rolleri kolaylaştırmaktadır (Akduran 2012, 229).

Hindistan’da uygulanan TCDB uygulamalarına yönelik Nakray (2015); TCDB’nin feminist hareketi umutsuzluğa düşürdüğüne işaret etmiştir. Buna göre TCDB kadın ve erkek arasındaki yapısal güç ilişkilerini ele almada başarısız olmuştur. Uluslararası gelişmeler doğrultusunda bütçenin bir parçası olarak toplumsal cinsiyet bütçesinin sunulması ataerkil bir toplumda Hint feminist hareketi için bir dönüm noktası olmuştur. Fakat “her derde deva” görülen TCDB son zamanlarda feminist hareket tarafından eleştirilmektedir. Bu durumun altında hükümetin ve sivil toplumun TCDB prosedürlerini dikkate almaması yatmaktadır. Feminist hareket; hükümet ve sivil toplum kuruluşlarının sürdürdüğü güç hiyerarşisinin toplumsal cinsiyet bütçeleri içerisine gömüldüğüne dikkat çekmektedir (Nakray 2015)

Eve kapanmış, mekânsal sınırlamaları olan, toplum/mahalle baskısı ve aile mahremiyeti arasında sıkışan, kutsal annelik ve mükemmel eş olma kaygılarıyla boğulan “kadın” için bütçelerde gerekli paylar ayrılrsa da TCDB’nin tek başına toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya muktedir olmadığı dikkate alınmalıdır (Şeren 2016, 266). Feminist politikalar, kadınların istihdama katılması, bakım kurumlarının artırılması, eşit işe eşit ücret, kadınlara kota getirilmesi gibi taleplerle şekillenmeli; ev işinin erkeklerin de işi olduğu her platformda belirtilmelidir. Fakat bu talepler de yeni işbölümü talebi ile birleşmeli, yeni bir toplumun inşası için adımlar atılmalıdır (Yaman 2013, 107).

Sonuç

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe politikaları yirminci yüzyılın bir gerekliliği ya da getirdiği bir sonuç değildir, söz konusu politikaların toplumsal cinsiyet perspektifini kazanması çok daha evvelki yüzyıllarda kadınların verdiği mücadelelerin bugün almış olduğu şekildedir. Rönesans döneminde kadının eğitim hakkını savunan Christine de Pisan’dan, Olympe De Gouges’a, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarının mücadelesini veren Grimke kardeşlerden, Elizabeth Candy Stanton ve Lucrecia Mott’a, oy hakkı mücadelesini yürüten Emmeline Pankhurst ve kızlarına kadar verilmiş bir mücadele söz konusudur. Tüm bu çabalar toplum nezdinde kadın sorunlarının gün yüzüne çıkmasına ve kadının konumunu sorgulamasına yol açmıştır. On dokuzuncu yüzyıl sonrası 2.dalga feminizmle beraber kadınların daha örgütlü bir mücadele yürüttüklerine tanık olunmuştur. Bilhassa yirminci yüzyılda kadın sorunu, kadınlar arasında konuşulan bir “sorun” olmaktan çıkarak küreselleşen dünyanın da problemi haline gelmiştir. 1970’lerde başlayan uluslararası kadın konferanslarıyla bütün dünyada kadın ve erkek eşitsizliğinin bir yazgı olmaktan öte değiştirilmesi gereken bir husus olduğu kabul edilmiştir. Kamusal taleplerin hedef noktası on sekizinci yüzyıldan bugüne devlet politikaları olmuştur. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında kadınların kamusal taleplerinin muhatabı dün olduğu gibi bugün de devlettir. Kamusal taleplerde zamanla bir değişme yaşansa da toplumsal cinsiyet eşitliğinin temininde devlet politikalarının rolü halen üzerinde durulan ve ümit beklenen bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada artan farkındalıkla beraber bütçelerin yüklenmiş olduğu sosyal fonksiyonlar da bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmıştır.

Tarihsel perspektiften değerlendirecek olursak, bütçe politikalarına toplumsal cinsiyete duyarlı bir yapı kazandırılmasının altında feminist bir mücadele geçmişi yattığını ifade etmek mümkündür. 2.Dalga feminizmin, TCDB’ye giden yolda belirleyici bir aşama olduğu değerlendirilebilir. Çünkü bu dönemde kadın sorununun küresel platformlarda tartışma alanı bulması, soruna kamu politikaları ile çözüm bulabilmek için bir yol göstermiştir. Ülkeler de bu kapsamda (uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler ile) çeşitli taahhütlerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda TCDB’nin feminist kökenlerinin 2.dalga feminizm hareketinden beslendiği değerlendirilebilir. Kadın sorununun küresel platforma taşınmasıyla TCDB aynı zamanda yasal bir dayanağa da kavuşmuştur. TCDB’nin feminizmin ana amacı olan kadının kurtuluşuna yaptığı katkılar ise henüz ataerkil tahakküm altındaki geleneksel kadın rollerini değiştirmemiş, bu eşitsiz duruma “dönüştürücü” değil “reformist” bir yaklaşım getirmiştir.

TCDB; toplumsal cinsiyetin bütçe ve politikalar üzerindeki etkisine dair farkındalığı artırmak, bütçe ve politika taahhütlerini hesap verilebilir kılmak, kamu bütçe ve politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak düzenlemelere gitmeyi hedeflemektedir. Kamu harcamaları bakımından, bütçelerde kamu harcamalarında kimi değişimlere gidilerek eğitim ve sağlık harcamalarına ya da kreş gibi kadının toplumsal rollerini hafifletecek hizmetlere daha fazla yer açmak bütçelerin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi kazanması açısından oldukça önemli adımlar olarak görülmektedir. Bütçede yapılacak kimi değişikliklerle toplumsal cinsiyet eşitliği bütçelerde sağlanabilir. Bu noktada verilen mücadelelerin bir ürünü olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe politikalarının siyasal söylemler ve resmi belgelerde bir metin olmaktan çıkarak fiilen de uygulama alanı bulması, kadının konumunda iyileşme sağlanmasında “gerçek” katkısının olması ümit edilmektedir.

¹ Bu makale yazarın doktora tezinin bir bölümünden türetilmiştir.

² Declaration of Sentiments –Duyguların Bildirgesi ayrıntılı bilgi için bkz:

http://www.womensrightsfriends.org/pdfs/1848_declaration_of_sentiments.pdf

³ John Stuart Mill de 1869 senesinde kaleme aldığı The Subjection of Women adlı eserinde kadın-erkek eşitliğini savunmuş, kadınların adil ve eşit konumda olmalarının garanti altına alınması adına oy hakkının gerekli olduğunu öne sürmüştür Bkz: John Stuart Mill, The Subjection of Women, (The Floating Press, 2009).

⁴Türkiye, CEDAW'a 1985 senesinde taraf olmuş, 1986 senesinde de yürürlüğe koymuştur, söz konusu doküman aynı zamanda kadın-erkek eşitliği çerçevesinde yürürlüğe konulan tek yasal bağlayıcılığı olan dokümandır (Bkz: T.C. KSGM, Kadın ve Yoksulluk, (2008,Ankara), <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a8e0b369dc31550b3ac30/yoksulluk.pdf>)

⁵Avustralya için Rhonda Sharp, Güney Afrika için Debbie Budlender, İngiltere için Diane Elson.

Kaynakça

- Akduran, Özgün, *Hane Devlet Piyasa, Kadın Emeği ve Sosyal Politikalar Bağlamında Cinsiyetlendirilmiş Bütçe*, 1.Basım, SAV Yayınları, 2012.
- Altuğ, Figen. *Kamu Bütçesi*, 2.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2004.
- Austen, Siobhan, Monica Costa, Rhonda Sharp ve Diane Elson, “Expenditure Incidence Analysis: A Gender-Responsive Budgeting Tool for Educational Expenditure in Timor-Leste?”, *Feminist Economics*, 19:4, (2013): 1-24.
- Austrian Development Cooperation, Making Budgets Gender- Sensitive: A Checklist for Programme-Based Aid, 2009, <http://www.gender-budgets.org/> (09.05.2015).
- Arat, Necla. *Feminizmin ABC'si*, 2.Baskı, Say Yayınları, 2010.
- Badinter, Elisabeth. *Biri Ötekidir Kadınla Erkek Arasındaki Yeni İlişki ya da Androjin Devrim*, İstanbul: AFA Kadın Yayınları, 1992.
- Bakker, Isabella, “Fiscal Policy, Accountability and Voice: The Example of Gender Responsive Budget Initiatives”, UNDP, Human Development Report Office, Background paper for HDR (2002) <http://hdr.undp.org/fr/content/fiscal-policy-accountability-and-voice>(27.03.2015).
- Bakker, Isabella, “Gender Budget Initiatives Why They Matter in Canada, Alternative Federal Budget 2006”, Canadian Centre for Policy Alternatives, technical paper 1, http://www.policyalternatives.ca/sites/default/files/uploads/publications/National_Office_Pubs/2005/afb2006_techpaper_1_gender_budget_initiatives.pdf , (24.04.2015).
- Beijing Declaration and Platform for Action, The Fourth World Conference on Women, Beijing from 4 to 15 1995, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>, (28.05.2015).
- Bensadon, Ney. *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*, çev., Şirin Tekeli, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 1994.
- Bock, Gisela. *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, çev.,Zehra Aksu Yılmaz, 1.Basım, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
- Budlender, Debbie. “A Global Assessment of Gender Responsive Budget Initiatives”. (1996): 1-46, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.4797&rep=rep1&type=pdf> , (23.03.2014).
- Budlender, Debbie ve Guy Hewitt. Engendering Budgets A Practitioners Guide to Understanding and Implementing Gender- Responsive Budgets, Commonwealth Secretariat. (2003), http://www.unicef.org/lac/spbarbados/Finance/Global/Guide_engendering_budgets_2003.pdf, (29.03.2015).
- Budlender, Debbie & Rhonda Sharp ve Kerri Allen, How to do a gender-sensitive budget analysis:Contemporary research and practice, (Australian Agency for International Development,Canberra and the Commonwealth Secretariat, London, 1998, <http://www.undp.mn/publications/GenderBudgets/Budgets%20CD%20section%205b%20how%20to%20do%20a%20gender%20sensitive%20analysis.pdf> , (14.05.2014).
- Çağatay, Nilüfer. “Gender Budgets and Beyond: Feminist Fiscal Policy in the Context of Globalisation”, *Gender and Development*, , Vol. 11, No. 1. (2003): 15-24.

- Çakır, Serpil. “Kapitalizm ve Patriyarkaya Karşı: Sosyalist Feminizm”, *Toplum ve Demokrasi*, 2 (4), Eylül-Aralık, <http://www.toplumvedemokrasi.org.tr/index.php/tdd/article/download/61/231> (17.11.2015), (2008): 185-196.
- Çakır, Serpil. *Osmanlı Kadın Hareketi*, 4.Basım, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.
- Davaz, Aslı. *Eşitsiz Kız Kardeşlik, Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği*, 1.Basım, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Davis, Mary. *Sylvia Pankhurst*, çev.,Emine Özkaya, Versus Kitap, 2006..
- Declaration of Sentiments –Duyguların Bildirgesi ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.womensrightsfriends.org/pdfs/1848_declaration_of_sentiments.pdf, (17.11.2015).
- Demery, Lionel. “Gender and Public Spending: Insights from Benefit Incidence”, Ed., Karen Judd, *Gender Budget Initiatives Strategies, Concepts and Experiences*, <http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/GenderBudgetInitiativeseng.pdf> (05.05.2015), (2001): 38-55.
- Donovan, Josephine. *Feminist Teori*. 8.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Eisenstein, Zillah R. *The Radical Future of Liberal Feminism*, (New York: Longman, 1981)’den aktaran Sylvia Walby, *Gender Transformations*, London and New York: Routledge, 1.Basım, 1997.
- Elson, Diane, “Gender Equality, Public Finance and Globalization”, Conference on Egalitarian Development in the Era of Globalization, University of Massachusetts Amherst, (2004), http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/conference_papers/Elson_paper_Griffin_Conference.pdf (06.04.2015)
- Elson, Diane. “Gender-neutral, gender-blind, or gender-sensitive budgets?” Changing the conceptual framework to include women’s empowerment and the economy of care, Gender Budget Initiative Background Papers içinde Commonwealth Secretariat, <http://www.gender-budgets.org/>(05.03.2015), (1999): 3-11.
- Elson, Diane, “Integrating Gender Issues into National Budgetary Policies and Procedures within the Context of Economic Reform”, Debbie Budlender, Diane Elson, Guy Hewitt and Tanni Mukhopadhyay, *Gender Budgets Make Cents Understanding Gender Responsive Budgets*, Commonwealth Secretariat, (2002), http://www.gender-budgets.org/index.php?option=com_joomdoc&view=documents&path=suggested-readings/gender-budgets-makes-cents-understanding-gender-responsive-budgets&Itemid=587 (10.02.2015)
- Elson, Diane. “Integrating Gender Issues Into National Budgetary Policies and Procedures: Some Policy Options”, *Journal of International Development.*, 10, [http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(1998110\)10:7%3C929::AID-JID563%3E3.0.CO;2-5/pdf](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/(SICI)1099-1328(1998110)10:7%3C929::AID-JID563%3E3.0.CO;2-5/pdf) (10.10.2014), (1998): 929-941.
- Feminamericas, “Gender Budgets Summary of the Main Concepts and of Certain Initiatives in the Americas”, <http://www.feminamericas.net/EN/themes/ThemResumeBudgeta.5.pdf> , (13.05.2015).
- Fraser, Nancy. “Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu”, çev.,Gizem Kurtsoy , *Feminist Yaklaşımlar*, (Ekim 2009).
- Friedan, Betty. *The Feminine Mystique*, 2.Baskı, New York: Dell Publishing, 1979.
- Gouges, Olympe De. Kadının ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi. Çev., Ece Göztepe, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2716.pdf>, (31.03.2015), 186-188.
- Greckol, Sonja, “Gender Mainstreaming in Local Governments, Women and Urban Environments”, <http://www.nnewh.org/images/upload/attach/5005gender%20mainstreaming%20EN.pdf> (06.07.2015).
- Hekman, Susan. *Feminism*, ed.,Simon Malpas and Paul Wake, The Routledge Companion to Critical Theory, 1.Basım, “NewYork: Routledge, (2006).
- Hewitt, Guy, “Gender Responsive Budget Initiatives: Tools and Methodology”, Ed., Karen Judd , *Gender Budget Initiatives Strategies, Concepts and Experiences*, UNIFEM,

<http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/GenderBudgetInitiativeseng.pdf>
(05.05.2015), (2001):30-37.

Himmelweit, Susan, "Tools for Budget Impact Analysis: Taxes and Benefits", Karen Judd (Ed), *Gender Budget Initiatives Strategies, Concepts and Experiences* 2001,

<http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/GenderBudgetInitiativeseng.pdf>
(05.05.2015) (2001): 62-69.

Işık, S.Nazik. "1990'larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler". Der. Aksu Bora ve Asena Günal, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, 5.Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık, (2014): 41- 72.

Kayhan, Fatma. *Feminizm*, BDS Yayınları, 1999.

Klatzer, Elisabeth, *Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bütçeleme Klavuzu. TESEV İyi Yönetişim Programı*. TESEV Yayınları. 2012. <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/Yerel%20Y%C3%B6netimlerde%20Toplumsal%20Cinsiyet%20E%C5%9Fitli%C4%9Fi%20ve%20B%C3%BCt%20A%7eleme%20K%C4%B1lavuzu.pdf> . (02.12.2013).

Michel, Andree. *Feminizm*, çev., Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, 1993.

Mies, Maria. *Ataerki ve Birikim Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, (Ankara: Dipnot Yayınları), 2011.

Mill, John Stuart. *The Subjection of Women*, The Floating Press, 2009.

Nakray, Keerty. Gender budgeting and public policy: the challenges to operationalising gender justice in India. Policy and Politics Journal Blog. 2015. <https://policyandpoliticsblog.com/2015/04/10/gender-budgeting-and-public-policy-the-challenges-to-operationalising-gender-justice-in-india-2/> (19.04.2018)

Scott, Joan W. "Kadın İşçi", Genevieve Fraisse ve Mihelle Perrot (Bölüm Ed.), *Kadınların Tarihi Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*, IV.Cilt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (2005): 374-397.

Scott, Joan W. "Feminizmin Tarihi", dnl., Fahriye Dinçer, Özlem Aslan, *Feminist Tarihin Peşinde* 1.Baskı, İstanbul: bgst Yayınları, (2013): 197-228.

Sharp, Rhonda. Budgeting for equity: Gender Budget Initiatives Within A Framework of Performance Oriented Budgeting, UNIFEM. (2003).

Sharp, Rhonda ve Diane Elson. "Improving budgets: A framework for assessing gender responsive budget initiatives". (2008). <http://www.unisa.edu.au/Documents/EASS/HRI/gender-budgets/sharp-elson-improving-budgets.pdf> (11.03.2015).

Sharp, Rhonda ve Ray Broomhill. "Budgeting For Equality: The Australian Experience", *Feminist Economics*, 8(1), <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1354500110110029> (30.03.2015), (2002): 25-47

Siobhan Austen, Monica Costa, Rhonda Sharp ve Diane Elson, "Expenditure Incidence Analysis: A Gender-Responsive Budgeting Tool for Educational Expenditure in Timor-Leste?", *Feminist Economics*, 19:4, (2013): 1-24.

Sirkis, Luce, "Özerk Kadın Hareketi ve Kurumlar", çev.,Meral Akkent, *Son On Yıl İçinde Fransa'daki Karşılıklı Etkileşimler Kadın Hareketinin Kurumlaşması Fırsatlar ve Rizikolar*, 1.Basım Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Metis Yayınları, (1994): 45-53.

Sledziewski, Elisabeth G. "Dönüm Noktası Olarak Fransız Devrimi", Genevieve Fraisse ve Mihelle Perrot (Bölüm Ed.), *Kadınların Tarihi Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*, IV.Cilt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (2005): 39-51.

Snyder, R. Claire. "What Is Third-Wave Feminism? A New Directions Essay", *Signs*, Vol. 34, No. 1 , University of Chicago Press, <http://www.jstor.org/stable/10.1086/588436> (23.02.2016), (2008): 175-196.

- Stotsky, Janet G., "Budgeting with Women in Mind", *Finance and Development*, (2007), V.44, N.2, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2007/06/stotsky.htm> (25.03.2015).
- Stotsky, Janet G., Gender Budgeting, *IMF Working Paper*, WP/06/232, <https://www.imf.org/External/pubs/ft/wp/2006/wp06232.pdf> (15.03.2015), (2006): 1-50.
- Stotsky, Janet, Gender Budgeting around the Globe: Survey and Assessment of Country Efforts. Fiscal Policies and Gender Equality *IMF Headquarters*, Washington, DC. Kasım 07, 2016.
- Şenesen, Gülay Günlük. "Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Kapsam, Örnekler ve Türkiye İçin Öneriler". Ed., Figen Altuğ, Ahmet Kesik, Murat Şeker. *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, (2013): 97-128.
- Şenesen, Gülay Günlük, Yelda Yücel, Ayşegül Yakar Önal, Nuray Ergüneş, Burcu Yakut Çakar. *Kadınsız Kentler Toplumsal Cinsiyet Açısından Belediyelerin Politika ve Bütçeleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017)
- Şeren Kurular, Gamze Yıldız. Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırma Stratejisi Doğrultusunda Bir Maliye Politikası Aracı Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme, Marmara Üniversitesi, Danışman: Prof.Dr.Turgay Berksoy, Doktora Tezi, (2016).
- Timisi, Nilüfer ve Meltem Ağduk Gevrek, "1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi". Der. Aksu Bora ve Asena Günel, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, 5.Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık, (2014): 13-39.
- Toğrul, Hande ve Emel Memiş. "Feminist Economics and Its Continued Leap", *Fe Dergi*, 3, S.2, http://cins.ankara.edu.tr/6_2.html (10.10.2014). (2011): 4-18.
- Tong, Rosemarie. *Feminist Thought a More Comprehensive Introduction*, (3.Baskı, Westview Press, 2009).
- UN Millennium Project. *About MDGs*. <http://www.unmillenniumproject.org/goals/index.htm> (12.08.2015).
- UN Women, The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/> (11.03.2015).
- UN Women, Guidance Note Gender Mainstreaming in Development Programming. New York. (2014) <http://www.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2014/gendermainstreaming-issuesbrief-en%20pdf.pdf> 08.06.2015).
- UN Women, World Conferences on Women, <http://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women> (09.02.2016)
- Vandemoortele, Jan, "Shortcuts to Public Service Provision? User Fees and Narrow Targeting", Karen Judd (Ed), Gender Budget Initiatives Strategies, Concepts and Experiences, <http://www.unwomen.org/~media/Headquarters/Media/Publications/UNIFEM/GenderBudgetInitiativeseng.pdf> (09.02.2016), (2001): 56-61.
- Yaman, Melda. *Ataerkil Kapitalist Tahakküm Altında Kadın Emeği, Bedeni*, (İstanbul: SAV Yayınları, 2013).
- Wollstonecraft,,Mary. *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, 11.Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012).